

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

oc swerd / han fåktadhe fast forvtan flerd / oc ther til war han nöddir". Frågan är om man inte lika gärna skulle kunna se de sju hela första stroforna som diktens exordium. Det är ju här bakgrunden tecknas och den känslomässiga grundtonen slås an, t. ex. genom parallellen till Israels lidanden under Farao. Nu spelar inte detta så stor roll här, men jag nämner det för att frågan har ett principiellt intresse. Min uppfattning är att en retorisk analys aldrig får göras mekaniskt – t. ex. genom att varje inledning kallas exordium utan hänsyn till dess innehåll eller funktion – och det är faktiskt ungefär vad som här sker. I sin tur kan detta nämligen negativt påverka trovärdigheten i utsagor om författarens retoriska skicklighet, och det är ju detta Vilhelmsdotterers bok handlar om.

Som ett av syftena med boken anges att edera Dikten om kung Albrekt och Engelbrektsvisan på nytt, och detta bör ske "på ett sätt som tillgodoser moderna krav" (s. 16). Den förra dikten finns endast delvis (t.o.m. vers 116) bevarad i medeltida avskrift; resten av texten är känd genom ett tryck från 1600-talet. Som exempel på en brist i G. E. Klemmings gamla utgåva av denna dikt nämner Vilhelmsdotter att utgivaren här anpassat ortografin i 1600-talstrycket till den medeltida avskriften. Hon väljer för detta parti av dikten att presentera bägge textvittnena i form av en parallellutgåva (s. 205 ff.). Detta är mycket bra, och det går nu att tydligare se likheter och skillnader mellan dem. Sammanhanget talar här för att hon med "moderna krav" menar att utgåvan skall vara så trogen förlagan som möjligt. Detta hindrar inte att åtskilliga felaktigheter insmugit sig i utgåvorna. I inledningen till dessa sägs således att förkortningar på sedvanligt sätt markeras med kursiv, men på fem ställen har detta inte skett. Mer flagrant är kanske några fall av rena felläsningar. I utgåvan av Dikten om kung Albrekt läser sålunda Vilhelmsdotter "han" i stället för "hon" (r. 96), *nætir* i stället för "*nættir*" (r. 111). I utgåvan av Engelbrektsdikten (s. 225 ff.) står på samma sätt "tient" (strof 6, rad 5), "honom" (7:3), "giorde" (8:6), "knutsson" (18:4), "vthan" (19:1), "eller" (22:1), "omwädha" (26:3) och "egith" (26:5) i stället för det rätta "tienth", "honum", "giordhe", "kntwsson", "vtan", "ellers", "omvändha" respektive "eghit". Fler exempel finns. Även när det gäller återgivningen av vissa bokstäver råder förvirring. I utgåvan av Dikten om kung Albrekt efter den medeltida förlagan används t. ex. "æ" medan "ä" i stället används i thomasdiktorna. Ingenting sägs om skälet till denna variation, vilket gör att läsaren inte kan avgöra om det är ett medvetet val av utgivaren, grundat på paleografiska fakta, eller om det är rent slarv. Att bokstäverna efter kontroll visar sig ha likartad utformning i bägge texterna talar för det senare alternativet. Det kan möjligen förefalla orättvist att lyfta fram läsfel av detta slag, men då texterna nu alltså presenteras i rätt anspråks-

fulla nyeditioner fann jag det nödvändigt att göra dessa tillrättalägganden.

Även om jag här meddelat en del kritiska synpunkter får detta inte skymma sikten för att Gisela Vilhelmsdotter lyckats lyfta fram många tidigare obeaktade litterära kvaliteter i den medeltida litteraturen. Som exempel vill jag nämna hennes behandling av episoden om Birger jarls korståg i Erikskrönikan, som vittnar om initiativrikedom och god analytisk skärpa. Hennes iakttagelser om strukturella likheter mellan Dikten om kung Albrekt och samtida homiletisk litteratur är vidare ett intressant exempel på influens mellan olika genrer. Framställningen bär vittne om en stor respekt för materialet och den kärnfriska iver med vilken Vilhelmsdotter griper sig an analysarbetet torde kunna entusiasmera till ytterligare forskning. Kanske kan en och annan mer filologiskt inriktad medeltidsforskare lockas att lyfta blicken också till innehållsrika frågor.

Genreproblematiken är ju en förutsättning för hela upplägget och författaren fördjupar på flera punkter kunskapen om våra äldsta genrer. Möjligen hade man förväntat sig en mer samlad redogörelse för detta. Det storartade anslaget med synen på kungamakten hade också kunnat följas upp med en bredare diskussion om t. ex. det augustinska inflytandet på den svenska medeltidens fursteideal. I sammanfattningen summeras visserligen vilken syn på de tre kungarna som kommer till uttryck i texterna, men i själva analyserna är kungarna märkvärdigt frånvarande.

Roger Andersson

Petra Söderlund, *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810–1830* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 43). Hedemora 2000.

Titeln på Petra Söderlunds avhandling, "Romantik och förnuft", antyder den bärande synpunkten i hennes undersökning: Vilhelm Fredrik Palmblads verksamhet som förläggare styrdes både av syftet att lansera de romantiska idéerna och de romantiska författarna och av nödvändigheten att driva förlaget på ett ekonomiskt rationellt sätt, eller med PS:s formulering: "För Palmblad gällde det att balansera mellan romantik och bokmarknadens ekonomiska logik. Hans vardag var en balansgång på slak lina mellan romantik och förnuft" (Slutord, s. 317).

PS:s avhandling är en imponerande och viktig forskningsprestation. Den bygger, som framgår av källförteckningen och av översikten av källaget (s. 20 f.), på ett omfattande material; till väsentlig del består detta av brev från Palmblad bevarade på flera bibliotek i Sverige och utomlands, men också av bland annat förlagskataloger

ger, trycklistor och tidningsannonser. Materialet utnyttjas energiskt, uppslagsrikt och resultatrikt, med utgångspunkt i vad PS kallar ett "litteratursociologiskt förhållningssätt" (s. 17).

Avhandlingens syfte som PS formulerar det (s. 16) är "att undersöka vilken roll Vilhelm Fredrik Palmblads förlagsverksamhet spelade på den svenska bokmarknaden och särskilt för skönlitteraturen 1810–1830"; i ett senare sammanhang framhålls som en del av huvudsyftet "att undersöka Palmblads och hans förlags roll i den svenska skönlitterära romantiken" (s. 87). Häremot svarar det resultat av undersökningen som PS deklarerar i avhandlingens slutord, nämligen att Palmblads förlagsverksamhet "starkt bidrog till att skapa förutsättningar för i synnerhet ännu icke etablerade och unga skönlitterära romantiker i Sverige att publicera sig"; verksamheten gav också fosforisterna "praktiska och materiella förutsättningar för att kunna skriva och uppträda som 'romantiker'" (s. 316).

PS förknippar alltså Palmblads förlagsverksamhet nära med den svenska romantiken, och det motiverar avhandlingens kronologiska ramar. Undersökningen startar 1810, det är då Palmblad (tillsammans med Axel Stenhammar) köpte Akademiska boktryckeriet i Uppsala och började publicera månadsskriften *Phosphoros*, närmast ett organ för Auroraförbundet. Slutåret är 1830 då, som PS säger, "de mer höromantiska skönlitterära yttringarna hade ebbat ut" (s. 16). Kring tidskriften samlades "fosforisterna", enligt PS:s definition "den centrala grupperingen i ett nätverk, där *Phosphoros* var idémässigt centrum och där Akademiska Boktryckeriet i Uppsala – och därmed också Palmblads förlag – var geografiskt centrum" (s. 25). PS:s val av beteckningen "fosforister" för den romantiska krets som är aktuell i hennes framställning – och som hon ibland också refererar till som "Nya skolan" – är kanske inte helt lyckad, bland annat därför att *Phosphoros* blev ganska kortlivad som samlingspunkt för kretsen.

Den tidigare forskningen om den svenska romantiken och om striden mellan Nya och Gamla skolan är ju omfattande. Men här har man inte närmare intresserat sig för det palmbladiska förlagets funktion i denna litterära strid, inte heller för förhållandet mellan fosforisterna och deras förläggare, framhåller PS. I motsats till den äldre forskningen har hon "inte bara velat se fosforisterna som en gruppering av unga romantiska författare med vissa likartade idéer", hon har också "velat se vilken betydelse det kan ha haft att de utgavs på samma förlag, med en huvudansvarig förläggare som hyste samma idéer som de och som mycket medvetet gick in för att torgföra dessa idéer". PS betraktar fosforisterna som i viss mån "en förlagsstyrd författargruppering", vilket också innebar att de var beroende av villkoren för förlagets överlevnad: "Fosforismen ses då inte

längre som en fritt svävande litterär rörelse utan närmare förankring i mer jordnära ting såsom upplagor, ekonomi, tryckpressar och förläggarstrategier." (s. 16).

I anslutning till sin deklaration av avhandlingens syfte formulerar PS några frågor som gäller "det litterära fältet": "Fanns det ett litterärt fält i Sverige i 1800-talets början? Vilken betydelse hade Palmblads förlagsverksamhet isåfall för framväxten av detta fält och hur försökte han skaffa sig inflytande i fältet?" (s. 16). PS för alltså i sin undersökning in begreppet "litterärt fält", hämtat från den franske kultursociologen Pierre Bourdieu. (En inspiration från Bourdieu finner man också i en undersökning av en senare period i svensk förlagshistoria, Bo Petersons avhandling om Norstedts förlag, *Boktryckaren som förläggare*, 1993.)

PS ger en presentation av Bourdieus fältbegrepp och motiverar sin tillämpning av det på den svenska romantiken (s. 29 ff.). Ett fält i Bourdieus mening kan beskrivas som "en plats där människor samlas kring något de gemensamt tror på och strider om". I det litterära fältet är förstås litteraturen det som är värt att strida om, och striden gäller inte bara ekonomiska intressen utan också – vilket är viktigt – ett "symboliskt kapital", ett kapital som man kan förvärva just genom att förneka de kommersiella intressena. En förläggare kan till exempel skapa ett symboliskt litterärt kapital genom att inte ge ut ekonomiskt inbringande populär litteratur utan i stället publicera böcker för litterära finsmakare. Men det betyder naturligtvis inte att han avstår från tanken på ekonomisk vinst, utan att han satsar på vinst i ett längre perspektiv. Vad som skall anses som bättre eller sämre litteratur är en sak som striden i det litterära fältet kan gälla. I ett utvecklat litterärt fält finns olika instanser som är inblandade i striden om litterärt värde – akademier, skolbildningar, enskilda kritiker osv. PS påpekar att ett fullt utvecklat, autonomt litterärt fält enligt Bourdieus kriterier – som närmast avser bokmarknaden i Frankrike i slutet av 1800-talet – ännu inte existerar under den svenska romantiken. Men hon menar att fältbegreppet snarare "blir mer fruktbart och spännande när det appliceras på ett svagt och inte helt autonomt fält", ett fält under utveckling. Ett sådant fält i vardande finner man alltså i den svenska romantiken, menar PS (s. 31 ff.).

PS:s tillämpning av Bourdieus begrepp och termer är i stort sett fruktbar och klagörande. Någon gång använder hon väl den bourdieuska terminologin i onödan, utan att den har någon egentlig funktion, till exempel i en diskussion av *Phosphoros'* prenumeranter. Där konstaterar PS att de som producerar exempelvis en litterär tidskrift har mycket gemensamt med dem som läser och köper den. Karlskrona Läsesällskap, som huvudsakligen bestod av officerare, hade prenumererat på den nya tidskriften *Phosphoros*. Officerarna tycks snart ha upptäckt

att den inte var i deras smak och sällskapet förnyade inte prenumerationen. Det kan man förstå. PS uttrycker saken ”på bourdieuiska” (som hon själv kallar det): ”det finns en strukturell och funktionell homologi mellan en bestämd författares eller konstnärs position i produktionsfältet och hans publiks position i klassernas och klassfraktionernas fält” (s. 294). Är inte detta att uttrycka något enkelt och lättfattligt onödigt krångligt?

Genom anknytningen till Bourdieus fältbegrepp har PS:s avhandling en teoretisk profil. Samtidigt präglas den av konkretion och sinne för historikerns uppgift att ”rekonstruera världar”, att ”närma sig de döda och skapa sig en uppfattning om deras samhällen” – formuleringarna är Robert Darntons, och PS citerar dem som ett motto (s. 15).

Läsarna av hennes avhandling kommer i nära kontakt med människor och miljöer. Hon ger till exempel åskådliga interiörer från Palmblads tryckeri och arbetet där. Tryckeriet var både arbetsplats och bostad, för sätare likaväl som för Palmblad och hans kompanjon Axel Stenhammar, även Atterbom bodde där en tid.

PS skisserar också ett porträtt av Palmblad som hon ställer i motsats till ”den gängse kliché bilden av en inåtvänd och grubblande romantiker”. Hon betonar Palmblads pondus, praktiska handlag och sunda förnuft och låter honom inte minst framstå som en handfast fadersgestalt i förhållande till Atterbom (s. 216 ff.). Bilden är dock inte alldeles ny: redan Schück i sin svenska förlags-historia från 1923 såg Palmblad som ”i grund och botten en realist med ett mycket utpräglat sinne för verkligheten”.

Avhandlingens disposition följer i stort sett en välkänd modell för det litterära kretsloppet, med huvudmomenten produktion, distribution, konsumtion. Förläggaren brukar i denna modell placeras i det litterära systemets distributionsled. PS framhåller dock att förläggaren har ”stora möjligheter till inflytande även på ett litterärt verks tillkomstprocess” och menar att han lämpligen kan placeras ”mitt emellan det litterära systemets produktions- och distributionsdel”. I anslutning till Johan Svedjedal betonar PS förläggarens roll som medskapare och förlagets betydelse som ett slags författarskola (inledn. till kap. ”Förlagets produktion”, s. 70 ff.).

Palmblad & C. var både innehavare av Akademiska boktryckeriet och förläggare. Förlagets produktion var bara en del av tryckeriets. En stor del av tryckuppdragen kom från universitetet; enligt kontraktet med konsistoriet var Palmblad & C. ålagda att i första hand trycka universitetets skrifter. Tryckeriets och förlagets produktion behandlas i avhandlingen var för sig, i kapitlet ”Akademiska boktryckeriet” (s. 43–69), resp. ”Förlagets produktion” (s. 70–88). Det är ju förlaget, inte tryckeriet, som står i centrum av avhandlingen. Men tryck-

eriet var förlagets bas, ”en del av det kapital – såväl ekonomiskt som symboliskt sådant – Palmblad och Stenhammar hade att utgå ifrån när de försökte etablera sig och förlagets författare i det litterära fältet” (s. 52). För tryckeriets och förlagets produktion 1810–30 redogör PS utförligt i titelförteckningar och tabeller (bil. 1 och bil. 2). För tryckeriets del redovisas produktionen vart femte år, för förlagets del varje år. I tabellerna sker redovisningen i olika skriftkategorier – periodika, skönlitteratur, facklitteratur osv. – både i antal titlar och i antal ark, och både i absoluta tal och i procenttal (se även diagram, s. 82 f.). Jag har naturligtvis inte kunnat granska den omfattande redovisningen i dess helhet; stickprov tyder på god akribi. En anmärkning skall dock göras. I förlagsproduktionen år 1813 upptas ett häfte av *Phosphoros*, nämligen 1812:2, som trycktes detta år, medan årgång 1813 (ett häfte) har bortfallit (s. 330).

I kapitlet ”Ett förlag uppstår och utvecklas” (s. 89–128) karakteriserar PS inledningsvis Palmblads förlag som centrum i det nätverk som utgjordes av fosforisterna. Nätverket hölls i första hand samman av gemensamma idéer och värderingar men också av vänskaps- och släktband. Nätverksbegreppet kommer i avhandlingen till användning ”främst i beskrivningar av hur bokbranschen kunde fungera trots att den var bristfälligt organiserad” (s. 94). Förlagets första artiklar, 1810–12, var med få undantag ”skrifter författade av medlemmar i det egna nätverket samt av utländska författare som delade fosforisternas estetiska grundidéer” (s. 103). Att förlaget expanderade och började göra satsningar också på andra projekt berodde, menar PS, på den hårdnande konkurrensen i branschen. Samtidigt med expansionen skedde en dämpning av den romantiska polemiken; ”Romantik utan polemik” är rubriken på ett avsnitt i kapitlet (s. 124 f.).

Följande kapitel behandlar ”Förlagets ekonomi” (s. 129–147). PS gör här beräkningar av avsättningen av en del förlagsartiklar, förlagets omsättning och ekonomiska situation. Det faktum att ingen bokföring från förlaget finns bevarad gör förstås beräkningarna osäkra. Förlaget tyngdes i början av skulder, men en förbättring av ekonomin tycks ha skett så småningom. 1818 ansågs förlaget årligen inbringa 1000 rdr b:o; 1835 uppgav Palmblad, möjligen något orealistiskt (i samband med att han erbjöd C. W. K. Gleerup att köpa förlaget) att det inbringade 10 000–12 000 rdr b:o per år. PS framhåller att Palmblad som förläggare tillämpade principerna för lång produktionscykel, dvs. han syftade inte till omedelbara vinster utan han gav ut böcker som genom sin kvalitet kunde ha en jämn avsättning under en längre tidsperiod. Emellertid menar PS att ”tryckeriets vinster var för små för att Palmblad i längden skulle kunna balansera stora förluster från olönsamma förlagssatsningar med externuppdrag till tryckeriet” (s. 146).

I kapitlet "Förlaget och det sociala kapitalet" (s. 148–161) betonar PS Palmblads strävan att skaffa sitt förlag ett symboliskt kapital i form av gott anseende. I linje med denna strävan försökte Palmblad och Atterbom värva prominenta universitetslärare som Höijer, Geijer och Tegnér som medarbetare i förlagets tidskrifter. Man utvidgade också nätverket till litterärt intresserade kvinnor med aktade samhällspositioner. Fosforisternas tillträde till Malla Silfverstolpes salong betydde mycket för deras sociala kapital, menar PS.

Som PS förklarar tidigare i avhandlingen vill hon framhålla förläggarens roll som medskapare i de verk som han publicerar, och i kapitlet "Förlaget och författarna" (s. 162–242) utvecklar hon närmare denna syn på förläggarens position "mellan författaren och sätten". Palmblad och hans förlag var inte minst "image-skapare": hans författare skulle framstå inte bara som romantiska revoltörer utan också, och framför allt, som "belästa och bildade unga män". Palmblads kreativa förläggarroll yttrade sig på flera olika sätt, till exempel i hans energiska manuskriptgranskningar och i hans ansträngningar att påverka Hammarsköld och Atterbom. I kapitlets konklusion betonar PS att Palmblad mycket medvetet agerade för att skapa en profil åt sitt förlag och samtidigt för att anpassa sig till en bestämd publik, "en strategi för att erövra makten i ett gryende litterärt fält" (s. 240).

Kapitlet "Att nå fram: kommunikationer, bokhandel, marknadsföring" (s. 243–276) behandlar distributionssidan av förlagets verksamhet. Palmblad hade (tillsammans med Stenhammar) en boklåda i Uppsala redan från 1809. Ute i landet, och även i Kristiania, Borgå och Köpenhamn stod han i förbindelse med kommissionärer som sålde hans böcker. Om Palmblads driftighet vittnar också hans kontakter med flera utländska förläggare och bokhandlare. Den viktigaste av dessa kontakter var den med Brockhaus i Leipzig, från 1821 (tidigare behandlad i en uppsats av Ruben G:son Berg i *Samlingen* 1924). PS framhåller Palmblads medvetet tillämpade "marknadsföringsstrategier" och ger överhuvud taget en bild av ett relativt utvecklat marknadstränkande i det tidiga 1800-talets svenska bokbransch.

Avhandlingens sista kapitel har rubriken "Läsarna – publiken" (s. 277–315) och diskuterar alltså konsumtionsledet. Här tar PS först upp frågan om det palmbladiska förlagets målgrupper: "Vilka köpte och läste de böcker som gavs ut på förlaget?" Hon försöker besvara frågan genom analys av några bevarade prenumerationslistor för *Upsala Tidning*, *Upsala Stads och Läns Tidning*, *Phosphoros* samt subscriptionslistor för den latinska klassikerserien *Corpus auctorum romanorum* och Schellings *Sämtliche Werke*. (Det intressanta materialet återges i bil. 6.) PS påpekar själv en del metodiska och andra problem som gör den här undersökningen osäker. Det

kan ju ha funnits andra läsare än prenumeranter och abonnenter – att *Phosphoros* endast hade två kvinnliga prenumeranter behöver givetvis inte betyda att den inte hade flera kvinnliga läsare. Å andra sidan var prenumeranterna och abonnenterna (den "ekonomiska publiken") säkert inte alltid läsare. PS anser sig emellertid kunna konstatera att Palmblads förlag främst bars upp av kategorierna "lärde" och "studenter" och att därmed förlagets målgrupp även var dess viktigaste ekonomiska publik.

PS diskuterar i slutkapitlet också spridningen av den "romantiska skönlitteratur" som först publicerades på Palmblads förlag men som sedan nådde publiken på andra vägar. Hon nämner i detta sammanhang Malla Silfverstolpes salong som betydelsefull genom sina uppläsningar och sångframföranden av romantisk lyrik. Men en del av denna lyrik spreds också till en publik som inte läste de romantiska publikationerna. Hur en dikt kunde förändras på vägen från kalenderdikt till skillingtryck och visa belyser PS med Atterboms "Serenad", som först trycktes i *Poetisk kalender* 1814 (till musik av Haeffner), senare införlivades med studentsångarnas repertoar och så småningom nådde en allt större publik som skillingtryck, slutligen i en version av "slagdångekaraktär". I denna breddningsprocess uppfattar PS en påminnelse om "att Bourdieus tes att produktionsfältet är homologt med konsumtionsfältet inte alltid håller" (s. 314).

Jag skall i det följande ta upp några frågor som har anknytning till avhandlingens övergripande tema "romantik och förnuft".

PS använder i ett sammanhang ordet "ärkeidealist" om Palmblad, nämligen när han hävdade att huvudsaken med *Phosphoros* "inte var att den skulle sälja utan att den skulle göra sina författare odödliga"; skriften skulle bli "dess mera klassisk, desto mindre och valdare sällskap af läsare, man erhöill", som han skrev till Hammarsköld (s. 100). Men en förläggare kan ju knappast överleva som "ärkeidealist". PS konstaterar också en "kluvenhet" hos Palmblad (i samband med utgivningen av *Elegant-Tidning*, som var tänkt för en bredare publik och som skulle finansiera *Phosphoros*): "Att täna pengar var en sak, att skapa högstående skönlitteratur en annan. Palmblad måste dock befatta sig med båda delarna eftersom han var både förläggare och romantisk författare" (s. 97 f.). Längre fram, i kapitlet "Förlaget och författarna", sägs att Palmblad hade en "kluven inställning" till en bred läsekrets, "både som förläggare och som författare" (s. 167). PS talar likaså om Palmblads "dubbla roll" (i samband med en katekesaffär 1810): han ville å ena sidan tillhöra den del av det litterära fältet där man ville förneka betydelsen av det ekonomiska kapitalet; å andra sidan var han som förläggare tvungen att tjäna

pengar. ”Om förlaget överlevde kunde även polemiken mot Gamla skolan drivas med fortsatt stor kraft.” (s. 99). Också när Palmblads förlag expanderade och började göra satsningar utöver ”sådant som kunde förknippas med fosforisterna eller den romantiska strömningen” berodde detta, menar PS, på tvånget att överleva för att Nya skolan skulle kunna publicera sig hos sin förläggare (s. 103).

Palmblads roll som affärsmässig förläggare tycks alltså av PS uppfattas som underordnad hans roll som fosforistisk aktör: ”att tjäna pengar” var ett medel för ändamålet att främja Nya skolans sak. Tyngdpunkten i en sådan situation förskjuts väl dock lätt från ändamålet till medlet: kravet ”att tjäna pengar” gör sig allt starkare gällande och tenderar att bli ett självändamål. Beträffande Palmblads utgivning av Schellings *Sämtliche Werke* (1816–20) betonar PS mera den ekonomiska sidan av projektet. Det karakteriseras som ”ett försök att göra affärer på den romantiska strömningen”; i Palmblads övertäganden ”märktes ingenting av de idealistiska tankegångar som präglat hans syn på utgivandet av t. ex. *Phosphoros* och *Svensk Literatur-Tidning*”, det var helt enkelt fråga om att ”öka förlagskapitalet” (s. 107). Den förskjutning från ”idealism” till lönsamhetstänkande hos Palmblad som PS här antyder är ju betydelsefull och borde ha ägnats en något mera energisk diskussion.

Förhållandet mellan ”romantik” och ”förnuft” i Palmblads förlagsverksamhet behöver emellertid, från en synpunkt, inte uppfattas som en konflikt. Romantiken, de romantiska idéerna och den romantiska diktningen, var ju en litterär nyhet i Sverige och erbjöd som sådan en möjlighet att väcka uppmärksamhet på bokmarknaden. De unga fosforisterna var fulla av iver att lansera den nya filosofin och den nya poesin, men det nya kunde också vara en ekonomiskt realistisk förlagsidé; ett och annat tyder på att Palmblad tänkte i de banorna. Han ville låta *Phosphoros* framstå som en exklusiv tidskrift men samtidigt satsade han till en början på en anmärkningsvärt stor upplaga, 750 exemplar (s. 100). Man kan jämföra med Clas Livijns roman *Johan David Lifbergs lefverne* som Palmblad 1811 tryckte i 700 exemplar (s. 101).

Palmblads förhållande till romanen är intressant i sammanhanget. PS framhåller att romantikerna tog avstånd från den populära underhållningsromanen (s. 101). Däremot gjorde Palmblad en tidig satsning på romaner och andra prosaberättelser, av författare som Tieck och Goethe, som från romantisk synpunkt var estetiskt mera högtstående, en satsning som jag menar kan ses som ett försök av Palmblad att öppna en kanske också ekonomiskt givande ny nisch i det svenska romanutbudet, om man så vill ett försök, liksom Schellingutgivningen, ”att göra affärer på den romantiska strömningen”.

Palmblad skrev en stor dialog ”Öfver romanen” som han publicerade i *Phosphoros* 1812:2 (tryckt 1813). Den får ett särskilt intresse om man sätter den i samband med Palmblads förlagsidéer i början av hans verksamhet, och den hade varit förtjänt av större uppmärksamhet från PS:s sida. Dialogens huvudtendens, representerad av det skildrade samtalets ordförande, greve August, är att hävda romanens värde som ”ett särskildt skal-deslag”. Goethe har upprättat romanen som ”den nyare bildningens poesi och således yppersta”. Man kan tänka sig att dialogen syftade till att stimulera intresset för Palmblads egen roman som han samtidigt började publicera i *Poetisk kalender*. Men kanske var den också avsedd att fungera som ett stöd för förlagets övriga romanutgivning. De författare som Palmblad gav ut i svensk översättning på 1810-talet – bland andra Tieck och Goethe – hör till dem som prisas i dialogen. Den palmbladiska förlagssatsningen på romaner fullföljdes dock inte; den tycks inte ha slagit väl ut. (Emanuel Bruzelius’ framgångsrika utgivning, från 1811, av en serie tyska klassiker på originalspråket verkade möjligen hämmande. Ifråga om den goda idén att ge ut Walter Scott i svensk översättning togs initiativet, i början av 1820-talet, av förläggaren Georg Scheutz i Stockholm.)

I stället sker från omkring 1820 en omorientering av Palmblads verksamhet som förläggare, från skönlitteratur och litterär polemik i romantisk anda till olika slags facklitteratur och läroböcker, en omorientering som inleder en expansiv period för förlaget (s. 120–128). Detta är vid samma tid som striden mellan Nya och Gamla skolan avvecklas. (Atterboms ”Fridsrop” publicerades i *Poetisk kalender* 1821.) PS ser här ett samband; hon understryker det längre fram, i slutet av kapitlet ”Förlaget och författarna”: Palmblads sätt att styra sitt förlag och dess utgivning ”hade större del i att Nya och Gamla skolan slöt fred än som brukar framgå i olika skildringar av striden mellan dessa båda läger” (s. 241). Synpunkten är i själva verket en av avhandlingens intressantaste och mest givande: det förlagshistoriska perspektivet får viktiga konsekvenser för synen på en klassisk litteraturhistorisk fråga. PS förklarar dock att hon inte vill ”förfalla till ett reduktionistiskt resonemang” där hon söker bevisa att ”freden mellan Nya och Gamla skolan egentligen bara var en fråga om förläggarstrategier” (s. 242). Man kunde här önska sig en analys som hade givit lite tydligare besked om hur långt PS menar att hennes resonemang kan drivas utan att bli ”reduktionistiskt”.

Det skymtar i avhandlingen ett par olika sätt att uppfatta sambandet mellan Palmblads förlagspolitik och slutet på striden mellan Nya och Gamla skolan, möjligen sammanhängande med en lite vacklande tillämpning av den bourdieuska fältmodellen. PS menar på ett ställe, med hänvisning till Bourdieus terminologi,

att ”pretendenterna” (alltså fosforisterna) ”kommit att inta en allt mer dominerande ställning och därmed inte behövde ta mer initiativ till strid för att säkra sina positioner” (s. 124). Längre fram tolkas stridens slut något annorlunda: ”Palmland och fosforisterna hade trots sig kunna bedriva kampen i ett begynnande litterärt fält men den måste, för att ge tillfredsställande resultat, istället föras på ett fält mer genomsläppligt för vetenskap och för den akademiska världen”; slutsatsen är att Nya skolan ”bara delvis vann striden i det litterära fältet” (s. 127 f.). Här uppfattas alltså omorienteringen mindre som en följd av att fosforisterna och förlaget redan hade säkrat sina positioner i det litterära fältet än som ett övergivande av ett endast delvis erövrat fält för ett annat, med bättre möjligheter till framgång.

PS ställer frågan om det verkliga innebar en kursändring i den palmlandska förlagspolitiken när utgivningen omkring 1820 i större utsträckning inriktades på läroböcker och facklitteratur. Hon svarar både ja och nej, i ett resonemang under den motsägelsefulla rubriken ”Förlaget ändrar kursen – och behåller den” (s. 126 ff.). Kursändringen var endast skenbar, tycks PS mena. Att ”öka bildningen i landet” var en bärande idé hos fosforisterna, påpekar hon, en idé som hon anknyter till den s. k. historiska skolan. ”Utvecklingen av Palmlands förlagsverksamhet är en illustration av den paradox som ligger i romantikernas idé om att nydaningar kan ske via återgång till svunna ideal och värderingar” (s. 127). Den ideologiska förklaringen förefaller mig knappast övertygande, i alla fall inte tillräcklig. Jag skulle snarare vilja se Palmlands läroboks- och facklitteratursatsning från en annan synpunkt, peka på ett mera konkret sammanhang och mera betona ”förnuftet” än ”romantiken”.

Bristen på läroböcker för skolan var en aktuell fråga. Den aktualiserades i samband med diskussionerna om utbildningsreformer på 1810- och 20-talen då två ”uppföringskommittéer” tillsattes, 1812 och 1825. Den senare var den stora ”Comitéen till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk”. I dess *Betänkande* 1828 specificeras elementarläroverkens behov av läroböcker, ämne för ämne, till exempel i geografi och historia. Man kan se att Palmlands olika läroboksprojekt på 1820-talet och i början av 1830-talet står i god överensstämmelse med undervisningskommitténs önskemål. Sin *Lärobok i nyare historien* (1832) sätter Palmland själv i samband med att han som adjunkt i historia vid universitetet hade blivit ledamot av ”kommittén för studentexamen”. Han fann där att ”en lämplig lärobok i nyare historien saknades på vårt språk”. Därför skrev han själv en sådan. (Palmlands självbiografi i *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, II, 1845, s. 30) Jag menar alltså att Palmlands lärobokssatsning har ett tydligt samband med de konjunkturen som skapades genom de planerade reformerna på undervisningsområdet. Han

utnyttjade som förläggare ett växande behov av läroböcker.

Förlagets strävan att expandera visar sig, som PS framhåller, inte minst i Palmlands kontakter med utländska förläggare och bokhandlare, redan från början av 1810-talet. Han importerar böcker för försäljning i sin boklåda i Uppsala. Så småningom försöker Palmland också komma ut på den internationella bokmarknaden med sina egna produkter; det är tydligt att hans vyer som förläggare alltmera vidgas. Den sidan av Palmlands kontakter behandlar emellertid PS ganska kortfattat (s. 267 ff.).

Hon nämner Palmlands ansträngningar att göra Nya skolans litterära verk kända i Tyskland, ansträngningar som inte var särskilt framgångsrika (*Lycksalighetens ö* utkom dock i tysk översättning på Brockhaus' förlag 1833). Palmland har tydligen insett att böcker med anknytning till den akademiska världen var en intressantare satsning när han sökte sig till en större marknad. PS konstaterar att ”flera av Palmlands egna förlagsartiklar kunde avvyrtras på den tyska marknaden i befintligt skick” (s. 269), alltså utan att behöva översättas – det gällde till exempel den latinska klassikererien *Corpus auctorum romanorum*, Schellings *Sämmtliche Werke* och Göran Wahlenbergs botaniska arbeten (på latin). Inte minst tycks Palmland ha ansträngt sig att föra ut Wahlenbergs *Flora svecica* på en internationell marknad. Verket publicerades 1824–26 och blev tydligen en framgång; en ny upplaga kom 1831–33.

Palmlands strävan att lansera *Flora svecica* internationellt framgår på ett åskådligt sätt av titelsidan till verket. Förutom Palmland & C. i Uppsala figurerar här en imponerande rad europeiska förläggare som uppenbarligen har fungerat som Palmlands kommissionärer – i Strasbourg, London, Paris, Leipzig, Zürich, Kristiania, Köpenhamn. Firman Treuttel & Würtz är framträdande, representerad utom i Strasbourg, som väl var förlagets huvudort, också i London och Paris. (Frédéric Barbier nämner i sin bok *L'empire du livre*, 1995, firman som en viktig aktör i bokhandeln mellan Tyskland och Frankrike, med Strasbourg som en strategisk lokalisering.) Exponerandet av Palmlands vidsträckt europeiska förbindelser på titelsidan till *Flora svecica* vittnar, menar jag, om hans ambitioner att spela en roll på en större scen än den svenska bokmarknaden. Den bild som PS ger av Palmland som en realistisk och framsynt förläggare, alltmer medveten om betydelsen av ”marknadsföringsstrategier”, skulle ha fått ytterligare en dimension om hon mera hade uppmärksammat dessa internationella ambitioner hos Palmland.

Med *Romantik och förnuft* har Petra Söderlund presterat ett utomordentligt innehållsrikt, gediget, intressant och betydelsefullt bidrag till litteraturen om den svenska

romantiken. Hennes litteratursociologiske grepp låter åtskilligt i denna mångomskrivna rörelse framtråda i nytt ljus. De romantiska sköndarna i Uppsala placeras i en handfast verklighet av förlageekonomi och litterära överlevnadsstrategier. Betydelsen av Palmblads förlag som en bas för romantiken som litterär företeelse i Sverige dokumenteras övertygande. Till avhandlingens mest givande inslag hör enligt min mening synpunktterna på hur den palmbladiska förlagspolitiken kan ha inverkat på striden mellan Nya och Gamla skolan. Här demonstreras litteratursociologins och förlagsforskningens möjligheter att också påverka analysen av litteraturhistoriska frågor. Det ger avhandlingen ett metodiskt principiellt intresse. Säkerligen kommer Petra Söderlunds arbete att bidra till att stimulera ett fortsatt litteratursociologiskt studium av äldre perioder i den svenska litteraturhistorien.

Lars Gustafsson

Marta Ronne, *Två världar – ett universitet. Svenska skönlitterära universitetsskildringar 1904–1943. En genusstudie* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 44). Uppsala 2000.

I 1873 fikk en svensk kvinne for første gang adgang til universitetsstudier, og i årene som fulgte, økte antallet kvinnelige studenter sakte men sikkert. Men hvilke vilkår for intellektuell utvikling og for sosial og emosjonell utfoldelse møtte kvinnelige studenter ved universitetene? Hva slags forhold etablerte de kvinnelige studentene til sine mannlige, respektive kvinnelige medstudenter, og med hvilket blikk så de på seg selv? Og på hvilken måte endret kvinnenens tilstedeværelse på forelesninger og i lesesaler de mannlige studentenes intellektuelle selvfølelse og deres syn på kvinnen? Dette er noen av de spørsmål som ligger under undersøkelsen av skjønnlitterære universitetsskildringer i Marta Rønnes avhandling.

Avhandlingen behandler et omfattende materiale, totalt 21 publiserte verk (18 romaner og 3 novellesamlinger) skrevet av til sammen 16 forfattere (10 menn og 6 kvinner). I tillegg inngår to upubliserte manus. Bare et par av forfatterne er kjent og mye lest, Fritjof Nilsson Piraten og Gustav Hellström; de andre er mer eller mindre glemte i ettertiden: bl.a. Ellen Landquist, Lydia Wahlström, Ingeborg Björklund, Arthur Möller, Paul Rosenius, Axel Wandal, Margit Palmær og Gunhild Tegen. I avhandlingen blir de glemte forfatterne, både kvinner og menn, like viktige som de to mer kjente mennene.

Med et så stort tekstkorpus sier det seg selv at det ikke kan være enkelttekstene eller det enkelte forfatter-

skap som står i fokus, men det bildet universitetsskildringene, samlet og i dialog med hverandre, gir av livet ved universitetet – ”Syftet med denne studie er å lese kvinnors og mäns universitetsskildringer i relation till varandra och låta dem upprätta en dialog med varandra” (s. 16). Utgangspunktet er at de samme motivene gjenfinnes i både kvinner og menns tekster, men at de er skildret ut fra ulike kjønnsferinger og dermed også på til dels svært forskjellig måte. Ronne presiserer sitt ”dialog”-begrep dithen at det ikke nødvendigvis er snakk om direkte kontakt eller påvirkning mellom forfatterne eller tekstene, men at det går an i fortolkningen å etablere en dialog mellom dem. Dette viser seg å være et godt utgangspunkt for studien, og forfatteren lykkes i å bringe tekstene i kommunikasjon med hverandre, slik at de ”snakker samme språk” og om samme sak.

Avhandlingen er delt i tre store deler – foruten en innledning som skisserer en genre- og genus-teoretisk forståelsesramme og universitets- og idehistorisk bakgrunn er der to hoveddeler der lesningen av enkeltmotiver i universitetsskildringene grupperes under titlene ”Bildene av kvinnorna och männen innoom universitetslivets offentliga sfär” og ”Bildene av kvinnorna och männen innoom universitetslivets privata sfär”.

Det primære fokus for undersøkelsen er altså kjønn, forståelsen av kjønn og betydninger av kjønn i universitetslivet. Ronne gjør rede for nyere teoretiske diskusjoner av hva kjønn er (Joan Scott, Yvonne Hirdman, Judith Butler og Toril Moi) og bruker det i svensk forskning innarbeidede ”genus” om kulturelle forestillinger om kvinnlig og mannlig, og holder dette adskilt fra ”køn”, biologisk kjønn. Fra Teresa de Lauretis henter hun et semiotisk erfaringsbegrep og ut fra dette formuleres genusperspektivet på subjektproblematikken som et samspill mellom individuelle psykiske prosesser og sosial og kulturell påvirkning.

Vektleggingen av kjønnsfering og kjønn som selvforståelse og sosial kategori har en litteraturteoretisk parallell i form av en grunnleggende holdning til litteratur som uttrykk for erfaring. Ikke slik å forstå at det ikke skilles mellom forfatter og hovedperson eller mellom selvbiografi og fiksjon, men forfatterens erfaringsbakgrunn forventes å gjenfinnes i tekstene. I den forbindelse er resonnetet rundt tekstkorpusets tidsmessige avgrensning talende. Ytterpunktene er representert ved henholdsvis Gustavs Hellströms novellesamling *Ungkarlar* fra 1903 og Nilsson Piratens roman *Tre terminer* og Viveka Starfeltens roman *Porträtt av shinglad flicka*, begge fra 1943. Denne avgrensningen er begrunnet ikke med en enhet i de mellomliggende decenniens litteraturhistoriske forhold, men med en felles idebasis for forfatterne som skrev universitetsskildringer i denne perioden, som har å gjøre med ”... författarnas gemensamma förankring i sekelskiftets och det tidiga 1900-talets este-